

BBC 135: MILJØVERNEREN B. F. SKINNER – EN (JULE)GAVE FORUT FOR SIN TID?

Jeg er gammel nok til å ha opplevd miljøvernets nyere historie. Etter at verden var kommet til hektene etter andre verdenskrig, så man på 1960-tallet at økonomisk framgang og vekst ikke var alt. Medaljen hadde en miljøbakside. Fokuset, blant annet på FN's første store miljøkonferanse i Stockholm i 1972, var imidlertid annerledes enn nå. Når det gjaldt klimaet, var man reddere for en ny istid, enn for oppvarming. Bekymringene gjaldt mest forurensning, uttømming av ressurser, og overbefolkning. I Norge var det en del motstand mot kraftutbygging som la elver i rør, og demmet ned store fjellområder, og vi hadde mardøla- og altaaksjonen. Det skjedde litt her og der. Land fikk miljømyndigheter, og det ble noen internasjonale avtaler, blant annet om å verne ozonlaget. Fiskerier ble mer regulert. Det var ikke lenger så fritt fram, og ting gikk sin *litt mindre* skjeve gang. Det var flere tilløp til å trappe opp kampen, men først de aller siste årene har det virkelig begynt å skje noe.

Traktene rundt Årkjølen like før jul når sola er på det laveste, og lyset på det mest stemningsfulle.

Man er fortsatt opptatt av forurensning, men nå er klimaet det store, og det er opplest og vedtatt at det blir en uholdbar oppvarming hvis ikke utslippene av klimagasser minker drastisk, og andre klimatiltak, som å bevare regnskog, øker. Jordens folketall snakkes det lite om, selv om den er ca. fordoblet bare siden ca. 1970. Det er rart. Jeg har snakket med MDG-ere og andre som mener at planeten har plass til langt flere. Det er bare å dyrke i etasjer, kutte ut kjøtt, bo trangt, og forbruke og reise lite. Selv synes jeg at det er bedre at færre mennesker opptrer mer miljøvennlig, enn at mange flere får livet innskrenket. Trenger vi å legge opp til at overbefolkning presser oss til ekstreme løsninger? Er det ikke en sammenheng mellom antall utslippere og utslipp, arealforbrukere og arealforbruk og så videre? Men uansett hva vi synes er viktigst, er nok de fleste for miljøvern i en eller annen form. Spørsmålet for en atferdsanalytiker er hvordan miljøvennlig atferd kan fremmes, og hva atferdsanalyse har å

komme med. Da kan vi begynne med hva «vår store tenker», B. F. Skinner, mente om saken, slik vi gjerne gjør. Han var faktisk *veldig* opptatt av miljøvern, og hadde selvfølgelig ideer om hvordan også miljøvennlig atferd kan fremmes.

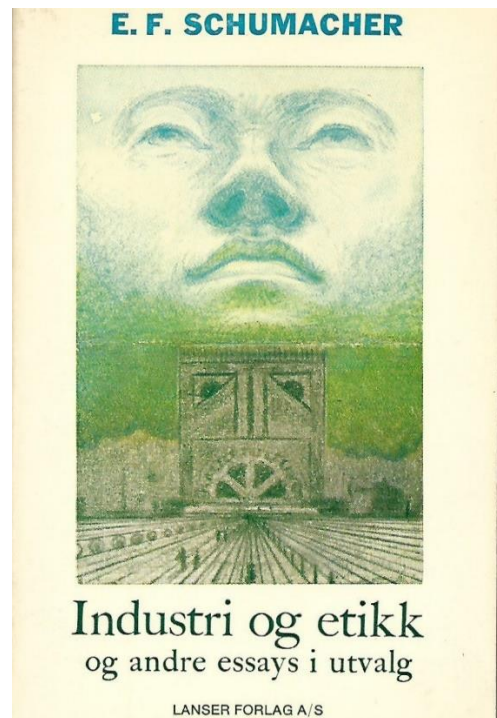
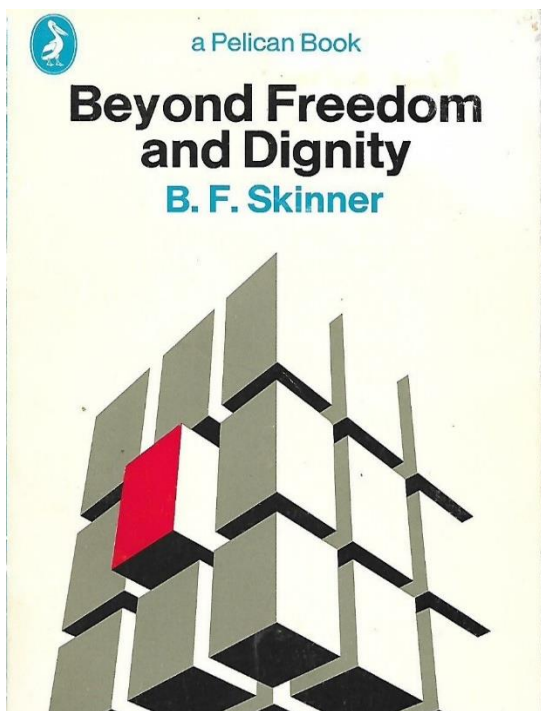
Skinner skrev mest om forurensning, tømning av ressurser, og overbefolkning, som altså var hovedtemaer i hans tid. Artikkelen «Walden Two revisited» skrev han i 1976, som forord til ett nytt opplag av *Walden Two*, som først utkom i 1948, og som er en utopisk roman om et samfunn som er utformet på grunnlag av positiv forsterkning. Forordet er et kapittel i boken *Reflections on Behaviorism and Society* fra 1978. Der skriver han (i min oversettelse, som også de senere oversettingene er) at «Hvis verden skal bevare sine ressurser for framtiden, må den ikke bare redusere forbruk, men også antall forbrukere» (s. 61). I 1982 holdt han en tale for American Psychological Association, med tittelen «Why are we not acting to save the world?», som ble et kapittel i boken *Upon Further Reflection* i 1987. Der skriver han at «De fleste tenkende mennesker er enige om at verden er i alvorlige vansker ... ressurser uttømmes, verden blir stadig mindre beboelig, og alt forverres av ukontrollert befolkningsvekst» (s. 1). Da var tonen slått an.

Miljøvern er ikke noe nytt, men slike moralske appeller hadde nok like liten effekt som å fortelle folk at røyking er farlig. De skulle nok ha hørt på Skinner...

Hvilke løsninger hadde han? Skinner mente generelt at det er viktig hva vi tenker og føler, og at det forklarer en del av hva vi konkret gjør. Men vi kan ikke forklare atferd med tanker og følelser i det uendelige. Tenkning og føling er nemlig atferd som til sjuende og sist er påvirket av miljøet, og som selv må forklares – hvorfor tenker og føler vi slik vi gjør? Hva vi tenker og føler, og gjør mer konkret, samsvarer heller ikke alltid, og det kan hjelpe lite med «riktige» tanker og følelser hvis konkret atferd ikke følger etter. «Jeg vil det *egentlig*, men gjør det ikke», lyder dumt i våre finstemte ører, i alle fall når handling ikke hindres av noe spesielt. Tenkning og føling er viktig for hva vi gjør, og for vårt velvære, men når det kommer til stykket, blir konkret atferd avgjørende. Slik er det med alt, blant annet helse, selvendring og livsstil, som jeg tok opp i BBC 121, og miljøvern. Skinner var også generelt opptatt av å bruke atferdsanalyse for å utforme gode samfunn, særlig ved hjelp av positiv forsterkning. Samfunnsutvikling kunne ikke overlates til synsing, ideologier og kortsiktige politikere. Det er tema i boken *Beyond Freedom and Dignity* fra 1971.

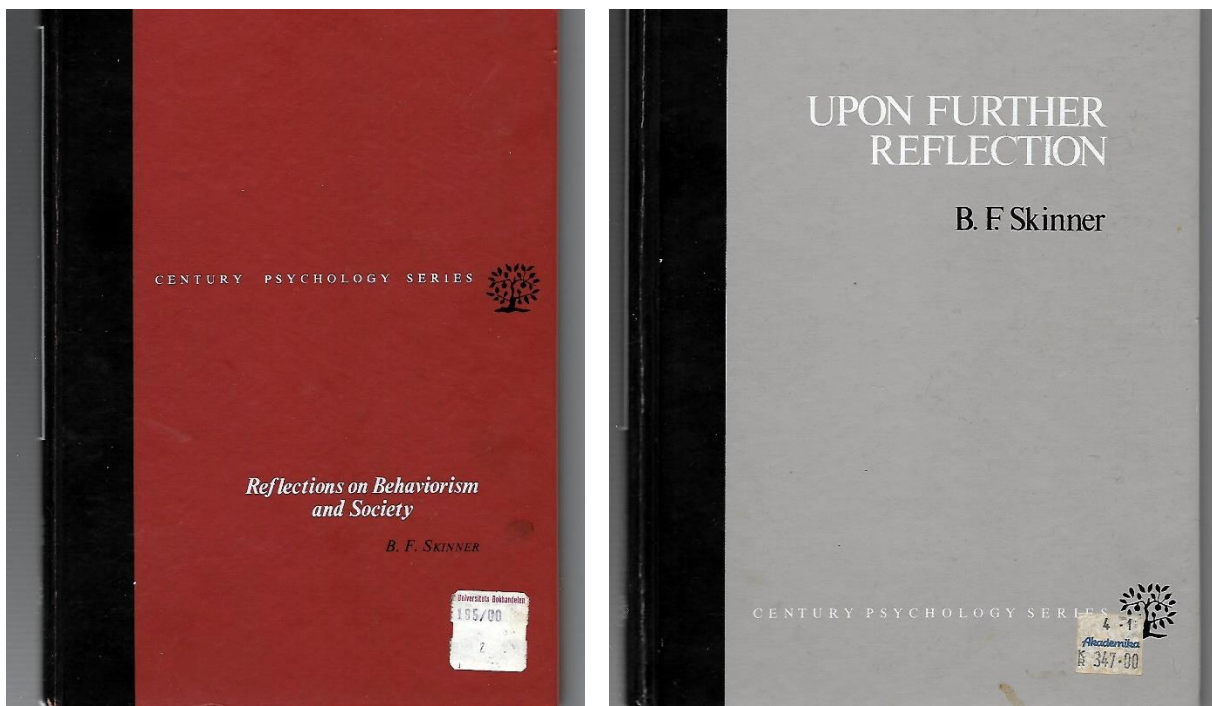
Før vi kommer til hans forslag, må det nevnes noe om hvorfor han mente at miljøvennlig atferd sitter så langt inne, som han tok opp blant annet i «Why are we not acting to save the world?» (særlig s. 4). Vår historie er preget av mangel på mye. Mennesker hadde lite sukker og fett, som vi trenger, og som dermed er svært forsterkende. Mange barn levde ikke opp. Mennesker kunne knapt få for mye mat eller for mange barn, og er ikke genetisk utrustet til å håndtere overflod og trygghet. Det kan overføres til andre områder som har med miljøet å gjøre. Mennesker har frosset, hatt problemer med å bevege seg over store avstander, og har savnet å kunne vise status og velstand. I dag har de fleste, i store deler av verden, overflod av mye, og viser mye atferd som går ut på å skaffe og konsumere det. Mye av det skadelige vi gjør mot miljøet, er svært forsterkende, og følgelig vanskelig å avstå fra.

Billigutgaven av *Beyond Freedom and Dignity* som jeg kjøpte for kr. 7,50 i 1981, og en Schumacher-bok som jeg kjøpte på en «alternativ» bokhandel i 1978 for 12 kroner, tror jeg det var. Mange som har fordommer mot Skinner, vil nok bli overrasket hvis de ser likheten mellom ham og en del andre.

Det må også nevnes noe om hva han mente *ikke* ville nytte. I «Why are we not acting to save the world?» skrev han at «Vi vet hva som kan gjøres: Vi kan ... begrense antall barn, og etablere en livsstil som er mye mindre forurensende og sløsende. Bare å nevne disse stegene viser hvor langt vi er fra å ta dem» (s. 1). Han skrev også at «Det sies ofte at vi løser problemet ved å advare folk mot konsekvensene av deres atferd. «Øke bevisstheten», heter det. Man går ut fra at når folk vet at deres atferd har farlige følger, vil de endre seg. En slik appell til kunnskap har skapt mye trøbbel. Det skilles noen ganger mellom å vite hva som vil skje når vi handler på en bestemt måte, fordi spesielle konsekvenser har oppstått når vi har handlet slik (som gjerne kalles å «vite gjennom kjennskap»), og å vite fordi vi har blitt fortalt hva som vil skje («vite gjennom beskrivelse»). Det som mangler i å vite gjennom beskrivelse, er grunner til å handle» (s. 4–5). Det er per definisjon vanskelig å vite noe om framtiden gjennom kjennskap, beskrivelser av framtiden kan være usikre, og fjerne og uklare konsekvenser er ofte et for svakt grunnlag å handle på. Kjennskap og beskrivelse tilsvarer for øvrig omtrent kontingensformet og verbalt påvirket atferd – han ordla seg kanskje annerledes for et uinnvidd publikum. På den tiden var det mindre kunnskap enn i dag, og folk hørte mindre på dystre spådommer. Det har nok endret seg med økt kunnskap som i tillegg presenteres som temmelig sikker.

Skinner mente selvfølgelig også mye om hva som kunne gjøres. I det samme kapitlet skriver han at tradisjonelle forklaringer er at manglende handling skyldes at vi «... ikke tar ansvar for de som kommer etter oss, ikke forstår problemet, ikke bruker vår intelligens, mangler vilje og moralsk styrke og så videre. Dessverre fører slike forklaringer bare til nye spørsmål. Hvorfor opptrer vi ikke mer ansvarlig og intelligent? Hvorfor mangler vi vilje? En bedre strategi er å se på vår atferd, og miljøbetingelser som påvirker den. Der finner vi i alle fall noen grunner til at vi gjør som vi gjør. De forklarer også de kroppslige tilstandene som vi kaller følelser og sinnstilstander» (s. 2). I likhet med i BBC 121, om helse og annet, mente han at folk ikke sluttet å røyke på grunn av informasjon om sykdom langt fram i tid, men av «... mer umiddelbare grunner – sår hals og røykhoste, stadige røyking forbudtskilt, protester fra andre, nedlatenhet fra venner som har sluttet, dyrere sigaretter og så videre» (s. 6). Han mente at noe av det samme kunne gjøres når det gjelder miljøvern: «Hvorfor ikke arrangere umiddelbare konsekvenser som vil ha den effekten som fjernere konsekvenser ville hatt hvis de skjedde nå?» (s. 6).

To bøker som jeg viser en del til. Den til venstre fra 1978, den til høyre fra 1987. Jeg kjøpte sistnevnte i 1990, og da kostet den 347 kroner. Ifølge generell konsumprisindeks ville den i dag i ha kostet 652 kroner, og med dagens dollarkurs, i forhold til dollarkursen i 1990, nærmere 1000 kroner.

Han mente selvfølgelig ikke at menneskers gener skal endres, men at det går an å lage arrangementer som retter opp evolusjonens «bivirkninger». Han mente at det kunne føre til en «... verden der mennesker lager goder som de trenger, ikke på grunn av betingelser som handel og industri har laget, men fordi de er «goder», og dermed direkte forsterkende ... der befolkningen vil holdes på et trygt nivå fordi sosiale og økonomiske fordeler med å ha mange barn, er fjernet, og prevensjon er tilgjengelig ... der sosiale og økonomiske praksiser som fremmer unødig forbruk og forurensning, hadde vært avskaffet. Det vil være en levemåte som gjør at vi kan låne planeten mye lenger» (s. 11). Når han så framover mot en kanskje dyster framtid, mente han at «En lykkeligere slutt kan se slik ut: De som så farene, begynte å gjøre mer enn å snakke om dem. De begynte å studere menneskers atferd med metoder som ble utviklet innenfor fysikk og biologi. De gikk fra å observere hva folk hadde gjort tidligere, til å observere hva folk gjorde under nøye kontrollerte forhold. Det oppsto en vitenskap og en teknologi for atferd som var fri for politiske, religiøse og økonomiske ideologier. Bedre kulturer ble utformet...» (s. 14).

Gudbrand i Lia, han i Asbjørnsen og Moe–eventyret, fikk ros fra sin kone samme hva han gjorde. Vi kan ikke ha en slik holdning til Skinner. Sitatene ovenfor er en blanding av fromme ønsker og generelle virkemidler. Ønsker og mål kan alle ha, og Skinner pekte lite på spesifikke virkemidler. Han var som kjent temmelig imot straff, og hans løsning på det meste var positiv forsterkning. Ikke minst tok han til orde for å gå vitenskapelig til verks, det vil si å se konkret på hva som virker og ikke. Løsninger på miljøproblemer er heller ikke prinsipielt forskjellige fra andre løsninger, som vi også har sett. I dag utformes skatter og avgifter mer og mer for å gjøre miljøvennlige løsninger lønnsomme, for eksempel elbiler (som riktig nok ikke har en netto miljøgevinst), og det lages flere og flere støtteordninger, blant annet for energieffektive løsninger (og dessverre for vindkraft), i en «grønn økonomi». En forskjell fra Skinner er at mange tiltak gjør livet surt og dyrt for de som velger mindre miljøvennlig, at det spilles mye på moral og skam, og at utviklingen gått i autoritær retning. Likevel er det ingen tvil om at det satses på konkrete tiltak som folk merker direkte, som han var inne på.

Tiltakene innføres neppe fordi man har hørt på Skinner, men uansett har ettertiden gitt ham mye rett. At miljøvern nå dreier seg mer om klima, endrer ikke den saken. Hadde folk hørt på Skinner fra starten av, kunne nok tiltak ha kommet i gang før. At folk ikke hørte så mye på ham, kan være hans egen feil. I stedet for å konsentrere seg om hvordan vi kan påvirke atferd, også på samfunnsnivå, tok han opp svære debatter om frihet. Han framstilte mennesket som grunnleggende påvirkbart, og ufritt, særlig i *Beyond freedom and dignity*. Det var nok mest retorisk ment, for det er neppe noen motsetning mellom påvirkning og frihet, men det vakte motstand. Den kom ikke bare fra Noam Chomsky, som var uenig med ham av prinsipp, og fra liberalisten Ayn Rand, men også fra en meget kompetent *behaviorist* som John Staddon. Unødvendig motstand tar som kjent fokus bort fra sak, og det skjedde nok her.

Grytsetra i førjulsstemning.

Skinner var for øvrig også opptatt av miljø i videre forstand. Han så liten sammenheng mellom forbruk og glede. I 1976–forordet skriver han at «... amerikanske turister forundres over at det finnes mennesker i verden som er gladere enn oss, men som forbruker langt mindre», men at atferdsanalyse «... har vist at det ikke er mengden av goder som teller (som lover om tilbud og etterspørsel hevder), men forholdet mellom goder og atferd» (s. 61). Han fortsatte med «... hvor viktig det er, både for unge og gamle, kvinner og menn, ikke bare å motta goder, men også å være med og produsere dem» (s. 61). Et eksempel som han brukte, var Grønland, og inuittkulturen, i artikkelen *The ethics of helping people*, publisert i boken *Reflections of*

behaviorism and society fra 1978. Der skriver han at etter andre verdenskrig ville Danmark ... «øke grønlendernes levestandard. Tusenvis av bygningsarbeidere ble sendt dit for å bygge boliger og andre tilbud. Men industrien der, fiskeriene, kunne ikke opprettholde den nye materielle standarden, og det trengtes millioner av dollar per år, for alltid, i subsidier til de 50000 innbyggerne. Godene som ytes, er dermed ikke et resultat av produktivt arbeid, og det er ikke overraskende at en gammel, kooperativ kultur brøt sammen» (s. 44), og at sosiale problemer økte. Det er mulig at han idylliserer den gamle kulturen, og svartmaler den nye, litt, men ideen om verdien av å skape, er neppe feil. I 1976-forordet mente han også at: «Å prøve å få folk til å venne seg til nye måter å leve på der de forbruker mindre, og dermed forurensrer mindre, trenger ikke å bety nøysomhet og innstramning i betydningen offer. Det fins forsterkningsbetingelser der mennesker fortsetter å søke (og til og med oppnå) glede når de forbruker langt mindre enn de pleide å forbruke» (s. 61). Skinner mente også at små samfunn var best egnet til å utforme gode liv for folk, og var slik sett helt på linje med blant annet økonomen E. F. Schumachers «small is beautiful»-tenkning, Erik Dammann og Framtiden i våre hender, og hippie- og kollektivbevegelsen, på 1970-tallet. Det ble også etablert kollektiver basert på Skinners tenkning. Hans tanker om materielt forbruk, og livsstil, er svært i tråd med hvordan mange tenker i dag, og alt i alt sto han for mye som nok bryter med hva mange har tenkt om ham.

Fristen for å melde på presentasjoner til NAFO-seminaret på Storefjell 22.–24. går ut 7. januar. Meld på! Det er vel litt uvisst hvordan seminaret blir, men jeg tror det er viktig at det kommer så mange dit som det er plass til. Folk har fått litt andre vaner under pandemien, og det er viktig å få opp fresen litt igjen, også på Storefjell. Så prøv å komme deg avgårde selv, og «verv» gjerne andre til å dra.

Lokallaget prøver på nytt 25. mars 2022, med det mange ganger annonserte og utsatte seminaret om utfordrende unnslippelsesatferd. Nå satser vi på en digital reserveløsning, og tror at vi får til noe uansett.

Ha ei riktig god jul alle sammen!

7. desember 2021

Børge Holden

